SARDOBA ME’MORIY YODGORLIGINI TASVIRLASH ORQALI O‘QUVCHILARNING KUZATUVCHANLIK VA KOMPOZITSION KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Aliyeva Maftuna Murodjon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi ta'lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Maqolada Sirdaryo viloyatidagi tarixiy-me’moriy yodgorlik - “Yog‘ochli Sardoba”ni tasviriy san’at va muhandislik grafikasi darslarida o‘rganish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Sardobaning geometrik va plastik xususiyatlarini chizish jarayonida o‘quvchilarda fazoviy tasavvur, kuzatuvchanlik va kompozitsion ko‘nikmalar qanday shakllanishi, buning uchun qanday bosqichlardan o‘tish kerakligi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Sardoba, me’moriy yodgorlik, tasviriy san’at, muhandislik grafikasi, kompozitsiya, kuzatuvchanlik, fazoviy tasavvur, plener, gumbaz, perspektiva.

Tarixiy va madaniy meros ta’lim jarayoniga olib kirishimizni bugungi kunda ishlab chiqaruvchilardan biri. O‘quvchi o‘z yurtining tarixiy obidalarini faqat darslikdagi rasmdan emas, joyida ko‘rib, o‘z qo‘li bilan chizib o‘rgansa, bu bilim yodida uzoq qoladi. Bunday mashg'ulotlar o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, malaka-grafik savodxonligini oshirishadi.

Sirdaryo viloyatida Yog‘ochli Sardoba XVI asr me’morchiligining namunalaridan biri. Sardobalar qadimda karvon yo‘llarida suv saqlash uchun, shuning uchun fayl har qismi aniq hisob-kitob bilan, amaliy harakatlarga qarab. Yog‘ochli Sardobaning qurilishi, gumbaz shakli va pishgan g‘ishtdan terilgan dizayni uni tasviriy san’at hamda muhandislik grafikasi darslarida amaliy mashg‘ulot o‘tkazish uchun juda qulay obyektga aylantiradi.

Bu inshootning yana bir qulayligi kerak, u oddiy geometrik shakllardan foydalanish: yarim shar, to‘g‘ri to‘rtburchak va arka. Shu tufayli o‘quv murakkab shaklni avval oddiy qismlarga ishlovni, keyin ularning bir-biriga bog‘lab qo‘yishni o‘rganadi. Bu esa tasviriy san’atda ham, chizmachilikda ham eng kerakli ko‘rinishidan biridir.

Sardobani jarayon davomida o‘quvchi faqat tarixiy va me’moriy ma’lumotga ega bo‘lib qolmaydi. U hajmli shaklni qog‘oz ishlab chiqarishda to‘g‘ri ko‘rsatishni, soya va yorug‘likni o‘zgartirishni, kerakli bir-biriga ta’sirini sezishni va kompozitsiyani bajarishga ham o‘rganadi. Ochiq havoda ishlash esa unga haqiqiy yorug‘likni, masofani va fazoni his qilish qiladi, buni sinfxonada rasmga qarab chizib bo‘lmaydi.

Shu bois ushbu maqolada Yog‘ochli Sardobani tasvirlash orqali o‘quvchilarning kuzatuvchanlik va kompozitsion ko‘rinishdagi rivojlanishini ko‘rib chiqiladi. Inshootning material va konstruktiv jarayonlar tahlili, amaliy mashg'ulotni bosqichma-bosqich tashkil etish tartibi belgilanadi.

Sardobani chizish jarayonida o‘quvchi faqat tarixiy va me’moriy ma’lumotga ega bo‘lib qolmaydi. U murakkab shaklni qog‘oz yuzasida to‘g‘ri ko‘rsatishni, soya va yorug‘lik o‘zgarishini kuzatishni va kompozitsiya qoidalariga amal qilishni ham o‘rganadi.

1. Sardoba shaklining badiiy va konstruktiv tahlili

Sardoba me’morchilik bilan muhandislik uyg‘unlashgan inshootdir. Shuning uchun geometrik shakllarni va ularning fazodagi o‘rnini tushuntirishda yaxshi namuna bo‘la oladi. Unda o‘quvchi e’tibor berishi kerak bo‘lgan uchta asosiy jihat bor.

Birinchisi – gumbaz. Yarim shar shaklidagi bu qism o‘quvchiga hajmni, aylana va yumshoq chiziqlarni his qilishga yordam beradi.

Ikkinchisi – g‘isht terilishi. XVI asr ustalari g‘ishtni qanday terganini, choklar bir xil oraliqda takrorlanishini kuzatgan o‘quvchi ritm va sirt tuzilishi (tekstura) nimaligini amalda tushunadi.

Uchinchisi – poydevor va kirish arkasi. To‘g‘ri to‘rtburchak shakl bilan arkali kirish qismining nisbatini to‘g‘ri chizish uchun ko‘z bilan o‘lchash (glazomer) malakasi yaxshi bo‘lishi kerak.

2. Tasvirlash jarayonida kuzatuvchanlikni rivojlantirish

Kuzatuvchanlik – mayda detallarni ko‘rib, ularni bir butunlikka birlashtira olish qobiliyatidir. Sardobani ochiq havoda, ya’ni plenerda chizganda o‘quvchi buni amalda mashq qiladi.

Masalan, quyosh nuri gumbazga to‘g‘ri tushganda, uning yuzasida yorqin nuqta (blik), yarim soya, o‘zining soyasi, refleks va tushuvchi soya aniq ko‘rinadi. O‘quvchi shu beshta holatni ko‘zi bilan ko‘rib, farqlashni o‘rganadi.

Rang ustida ishlash ham muhim. Pishgan g‘isht quyoshda issiq ranglarda (oxra, terrakota), soyada esa sovuqroq ranglarda (binafsha, kulrang) ko‘rinadi. Shu ikki tonning bir-biriga nisbatini sezish o‘quvchining rang ko‘rish qobiliyatini oshiradi.

3. Kompozitsion ko‘nikmalarni shakllantirish

Sardobani qog‘ozga joylashtirishda o‘quvchi bir necha qoidaga tayanadi.

Avvalo, gorizont chizig‘i va perspektivani hisobga olish kerak. Obidani pastdan yoki yuqoridan qarab chizganda uning shakli gorizont chizig‘iga nisbatan qanday o‘zgarishini o‘quvchi bevosita his qiladi. Pastdan qaralganda obida salobatliroq ko‘rinadi.

Ikkinchidan, kompozitsion markazni aniqlash lozim. Sardoba rasmning asosiy qismi bo‘lishi, atrofdagi cho‘l, ochiq osmon va o‘simliklar esa unga bo‘ysunib, uni to‘ldirib turishi kerak.

Uchinchidan, massalar va chiziqlar muvozanatini saqlash kerak: gumbazning yumaloq shakli bilan gorizontal chiziqlar qog‘oz yuzasida bir-birini bosib ketmasligi lozim.

Amaliy mashg‘ulotni tashkil etish bosqichlari

Bosqich	Nima qilinadi	Qanday ko‘nikma shakllanadi
1. Vizual tahlil	Inshoot atrofida aylanib, eng qulay ko‘rinishni tanlash	Kuzatuvchanlik, tahlil qilish
2. Krokilash (eskiz)	5–10 daqiqa ichida umumiy shakl va massalarni qalamda belgilash	Kompozitsion sezgi, tezkorlik
3. Konstruktiv	Perspektiva va proporsiyaga	Fazoviy fikrlash, aniqlik

Bosqich	Nima qilinadi	Qanday ko‘nikma shakllanadi
qurish	tayanib, gumbaz va arka chiziqlarini chizish	

Xulosa qilib aytganda, Yog‘ochli Sardoba yodgorligini tasviriy san’at va muhandislik grafikasi orqali o‘rganish o‘quvchilarning ishlab chiqarish va kompozitsiya tarkibi savodxonligini bir pog‘ona yuqoriga ko‘taradi. Maqolada ko‘rib qo‘shish gumbazi, sardobaning terilishi, poydevori va kirish arkasi o‘quvchiga hajm, ritm, proporsiya kabi tarkiblarni emas, amalda tarkib topgan.

Kuzatuvchanlik masalasida ochiq havoda ish bir joyda ega. O‘quvchi gumbazidagi yorug‘lik va soyaning beshta holatini, pishgan g‘ishtning quyoshdagi va soyadagi rang farqini o‘z ko‘rinishi bilan ko‘rib,lashni o‘rganadi. Bunday tajriba o‘qishning harakatini rivojlantiradi, mayda detallarni yaxlit tasvirga bog‘lashga o‘rgatadi.

Kompozitsion ko‘rinishda esa gorizont chizig‘i, istiqbolli kompozitsion markaz va massalar ustida ishlash orqali ishlaydi. O‘quvchi obni qog‘ozga qanday holatda, asos va darajali qismlarni qanday qilib mashq qilib boradi. Vizual tahlil, krokilash, konstruktiv qurish va rang bilan ishlashdan iborat to‘rt bosqichli tartib bu jarayonni jarayon va tushunarli qiladi.

Bundan tashqari, bu yordamning ta’limiy faqat malakasi bilan cheklanmaydi. O‘quvchi o‘z qurilishi tarixiy obida bilan yaqindan tanishadi, uning usullari va ustalar mahoratini tushunadi. sud qa ga me’moriy shakl anglash, fahzoviy hujjatlarni qog‘ozda to‘g‘ri aks xalq bozor va eng muhimi, madaniy merosiga hurmat bilan qarash tuygusi shakllanadi.

ishni tajribani boshqarish mumkindagi me’moriy yodgorliklarga ham qo‘llash. O‘quv muassasalarining tasviriy obidalarini mashg‘ulot obyekti sifatida tanlab, san’at va chizmachilik darslarini yanada mazmunli va qiziqarli o‘tkazishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdullayev N. Tasviriy san’at tarixi. – Toshkent: San’at, 2010.
2. Baymetov B. Tasviriy san’atni o‘qitish metodikasi. – Toshkent, 2020.
3. Sirdaryo viloyati madaniy meros boshqarmasi arxiv ma’lumotlari va “Yog‘ochli Sardoba” yodgorligi reestri.